

VŨ ĐÌNH HÒE (1912-2011)

Ông sinh ngày 1.6.1912, nguyên quán làng Lương Ngọc, xã Thúc Kháng, huyện Bình Giang, tỉnh Hải Dương, là hậu duệ đời thứ tư của Tiến sĩ Vũ Tông Phan. Ông được cử làm Bộ trưởng Bộ Giáo dục trong Chính Phủ Việt Nam dân chủ cộng hòa, ngay khi thành lập.

Sau 2.9.1945, ông được Bác Hồ mời lên trình bày kế hoạch phát triển giáo dục của chính quyền cách mạng. Ông đã thuật lại buổi báo cáo với Bác trong bài “Vài nét ký ức về tư tưởng Hồ Chí Minh trong công tác giáo dục thời gian cuối năm 1945 đầu năm 1946”: “Về cải cách giáo dục, Chủ tịch Hồ Chí Minh tức khắc tán thành hai sắc lệnh chúng tôi trình lên về thanh toán nạn mù chữ và thành lập ngành Bình dân học vụ, lại còn hồi thúc triển khai ngay. Nhưng với *Đề án cải cách giáo dục* thì Người lại tỏ ra rất thận trọng.

Ngay như việc dùng tiếng Việt thay cho tiếng Pháp để dạy ở tất cả các cấp học, tưởng như dễ dàng chấp nhận trong khí thế sục sôi tinh thần dân tộc ấy, Người cũng dè chừng hỏi: “Có vội quá không? Đã nghiên cứu kỹ chưa?” và chỉ tán thành sau khi nghe chúng tôi báo cáo về việc nhóm Giáo sư Hoàng Xuân Hãn suốt mấy năm trước đã chuẩn bị bảng Danh từ khoa học đối chiếu Pháp - Việt.

Với đề án cải cách giáo dục, Cụ Chủ tịch còn thận trọng hơn nữa. Sau khi chăm chú nghe tôi, Nguyễn Văn Huyền, Ngụy Như Kon Tum (thay mặt Bộ Giáo dục) cùng Hồ Hữu Tường (thay mặt Hội đồng cố vấn học chính) trình bày lý do cấp bách phải làm việc này, Người nói: Các ông về hoàn chỉnh Đề án đi, *làm sao cho hợp tình hình nước ta* (tôi xin nhấn mạnh những lời này của Người), rồi *đưa ra Hội nghị văn hoá cứu quốc*, nay mai sẽ họp đấy, *trưng cầu ý kiến rộng rãi* (cũng xin nhấn mạnh). *Sau đó Chính phủ sẽ duyệt kỹ* (cũng lại xin nhấn mạnh).

Anh Hồ Hữu Tường xin phép được giới thiệu nội dung Chương trình cải cách cùng với Sơ đồ hệ thống giáo dục mới, thì Cụ bảo: Khoan đã, tôi có tài liệu rồi (có lẽ là cuốn sách “Những phương pháp giáo dục ở các nước và vấn đề cải cách giáo dục đăng trên Tạp chí Thanh Nghị” ...). Đưa tôi một bản Đề án của các ông. Để tôi đọc kỹ, rồi có ý kiến sau, viết ra giấy đảng hoàng, nếu cần ...

Tôi hiểu là Cụ Chủ tịch Chính phủ lâm thời căn dặn chúng tôi hãy cẩn trọng đối với một công cuộc cải cách liên quan đến hàng triệu, hàng triệu con người ở nhiều thế hệ, không thể chưa nghiên cứu kỹ đã làm, làm rồi mới nghĩ, để rồi lại phải làm lại. Viết đến đây tôi sức nhớ tới bài của Phan Anh đăng trên tạp chí *Thanh Nghị*, bình luận câu nói nổi tiếng của Tôn Trung Sơn về những tình huống mới: “Biết – khó, làm – dễ”.

Khoảng hơn một tháng sau, vào cuối tháng 10 – 1945, tôi nhận được tin Cụ cho gọi chúng tôi lên làm việc cả một buổi. Cụ vào đề ngay. Cụ tán thành các phương hướng chính của đề án: “Tốt! Cơ bản khớp với ba phương châm Dân tộc – Khoa học – Đại chúng của *Đề cương văn hóa*. Các ông có đảo trật tự một chút, thành Dân chủ - Dân tộc – Khoa học. Cũng phải thôi. Vì Bộ Giáo dục là cơ quan quản lý thì phải lo chủ yếu việc tổ chức các hệ thống và các cấp của nền học mới”.

Rồi cụ Chủ tịch bàn bạc một cách dân chủ với chúng tôi: “Nguyên tắc Dân chủ đòi hỏi phải thống nhất các cấp, các ngành học thành một hệ thống *chung* cho toàn quốc dân *không phân biệt giàu nghèo*. Đã hàng chục năm nay ở bên Pháp có phong trào đòi “Nhà trường Duy nhất” (Ecole Unique). Họ làm thì khó, nhưng chúng ta làm sẽ được”. Tôi nghĩ ý Cụ muốn nói: Họ không làm được vì họ là nước tư bản, thờ Thần tài, nên chỉ chăm chú việc học cho nhà giàu; ta làm được vì ta là Nhà nước của dân, phải lo sao để toàn dân, trước hết là người lao động nghèo, được hưởng quyền học hành. Cụ Chủ tịch nói tiếp: “Đối với chúng ta cái khó chỉ ở mặt kỹ thuật tổ chức. Làm sao cho việc lựa chọn học sinh được tốt, hướng dẫn được chúng vào các cấp học, các ngành học phù hợp với năng khiếu, với sức học và với khả năng phục vụ của chúng. Đó là cả một vấn đề khoa học: rèn luyện tính khí (bây giờ gọi là nhân cách), ý chí và xếp đặt lực lượng tuổi trẻ cho hợp lý, ích nước, lợi nhà. Khó đấy. Nhưng phải làm. Còn một cái khó nữa là phải cấp học bổng cho học sinh nghèo, mà Chính phủ thì cũng đang nghèo quá...”. Tôi vội trình với Cụ là anh Huyền đã có đưa tôi đến chơi gia đình ông bà Đỗ Đình Thiện và mời đỡ đầu cho Hội giúp đỡ học sinh nghèo. Cụ Chủ tịch tươi cười: “Dựa vào dân thì không có việc gì khó. Các ông đã làm việc cho Hội Truyền bá quốc ngữ bấy lâu nay, còn lạ gì”.

Rồi cụ nói tiếp: “Tôi đồng ý ngay ở lớp cuối “sơ học” (bây giờ ta gọi là tiểu học) ta phải thực hiện việc *hướng học sinh* hoặc theo ngành thực nghiệp hoặc theo ngành học phổ thông. Dân ta, *hoàn cảnh xã hội ta đòi hỏi như vậy*. Rồi ngành học phổ thông cũng phải sớm đi vào các cấp phổ thông chuyên ban. Để cuối cùng hướng học sinh vào các ngành đại học chuyên nghiệp, tức là dạy nghề ở cấp cao, có kỹ thuật hiện đại”.

Từ những lời vàng ngọc của Cụ Chủ tịch, tôi thấy toát lên một ý lớn bao trùm: Học với Hành phải đi đôi, Học để Hành và Hành để bồi bổ Học. Học lý thuyết gắn với thực hành phục vụ mưu sinh cho mình và cho xã hội (nên mới phải hướng nghiệp từ cuối cấp học sơ học trong tình hình trẻ nghèo 12 – 13 tuổi mới được cấp sách tới trường).

Một chuyện vui là mấy chục năm sau, Bộ trưởng Nguyễn Văn Huyền gặp tôi, cười mà khoe rằng: “Mình vừa được Ông Cụ “phết” cho một roi điếu người:

“Dạy học như các chú thì chỉ tạo ra những cái hòm sách, những cái bồ sách”. Giọng Cụ đùa vui, nhưng thật ra một đôn đau nhớ đời. Bọn mình tỉnh ra, đang cố gắng sửa chữa sai lầm”.

Tôi bắt tay anh và nói: “Có, tôi có thấy. Và thấy tiến bộ nhiều đấy”.

Tư liệu: Ông Ké Cao Bằng (Hồi ký của Vũ Đình Hòe)

Chính phủ nhân dân cách mạng lâm thời - Chính phủ lâm thời, ta quen nói gọn thế, là hóa thân tự nhiên của Ủy ban Giải phóng dân tộc Việt Nam do Đại hội quốc dân Tân Trào lập ra để lãnh đạo cuộc Tổng khởi nghĩa Cách mạng tháng Tám thành công. Chính phủ lâm thời họp phiên đầu tiên tại Bắc Bộ phủ, trong phòng khách “điện nội” của Thống xứ Pháp xưa kia... Ngồi đó hôm nay là 15 vị Bộ trưởng áo vải, đa số từ chiến khu chân đất trở về Thủ đô. Họ khoác bộ áo Âu phục thùng thình, có vị mới được đồng bào “ủng hộ”. Trừ một vị cao niên, vẫn cái khăn xếp và áo the cổ kín: Cụ Nguyễn Văn Tố, mang tên hiệu triu mến “ông Phán Men” mà nhân dân tặng cho. Không phải vì “ma men” ám ảnh. Mà là vì suốt năm, từ nhà riêng ở phố Vải Thâm đến nơi làm việc khá xa, gần Đồn Thủy, ông cứ cuốc bộ trên hè phố, men sát mặt tiền các nhà trên hè phố. Các vị bộ trưởng “nhân dân” an tọa xung quanh chiếc bàn dài gỗ mun, trải tấm da xanh, vài người rì rầm. Không khí nghiêm trang khác thường. Chiếc đồng hồ treo, khung chạm trổ, gõ tám tiếng trịnh trọng vừa dứt thì cánh cửa một phòng hé mở, ông Đồng lý văn phòng Hoàng Minh Giám khẽ nói: “Cụ Hồ Chí Minh”, rồi rời nhanh chỗ ngồi. Cửa phòng mở rộng, cụ Chủ tịch Chính phủ lâm thời hiện ra. Một ông già thon thon, quần áo kaki màu vàng nhạt, cổ áo cài khuy, chân bọc trong đôi giày vải đen, êm. Mặt gầy, trán cao, râu đen, dài, thưa, điểm vài sợi bạc, đôi mắt lóng lánh sáng như gương: “Nguyễn Ái Quốc đấy!”, tôi nghĩ thầm. Mừng, điểm chút ngạc nhiên. Một giây nhớ lại tối hôm đầu tháng, vừa đến chiến khu, mong ước được gặp Người. Nhưng hôm đó Người còn mệt, anh Tống (**) nói thế. Cũng lại nhớ, ngay chiều qua thôi, khi bước lên cầu thang phía sau Bắc Bộ phủ, tôi thấy thoáng lờng một ông cụ già, bận áo chàm màu dưa, đi theo mấy anh bảo vệ dẫn Cụ tới cuối hành lang. Cụ ngoái đầu lại, thì thầm câu gì đó, rồi anh bảo vệ đẩy nhẹ Cụ vào buồng Sau, trở lui, gặp tôi, anh rì tai: “Ông Ké Cao Bằng”. Tôi yên trí ông cụ là một bạn thân của Cụ Hồ Chí Minh, biết tin Cụ về Thủ đô thì vội tới thăm.

Kia kìa: cũng dáng dấp ấy, cũng gương mặt ấy, Người đang bước tới. Chúng tôi đứng bật cả dậy, kính cẩn. Người thoăn thoắt, ung dung, dang hai cánh tay, mời tất cả ngồi xuống. Rồi khai mạc luôn: “Chào các Ngài Bộ trưởng. Chúc sức khỏe. Tôi xin lỗi, vào hơi chậm... Ta bắt đầu làm việc nhỉ? Thời gian gấp rút, tôi đề nghị đầu tháng 9, Chính phủ ta ra mắt quốc dân, và đọc Tuyên ngôn Độc lập. Tôi đã chuẩn bị. Xin đưa bản thảo để các vị xét duyệt. Đề nghị duyệt kỹ. Vì ta sẽ đọc không phải chỉ để đồng bào cả nước ta nghe, mà còn cho cả Chính phủ Pháp và nhân dân Pháp, cho các nước Đồng minh nghe”.

Thật là ngắn gọn và gợi ý đầy đủ! Một cán bộ văn phòng chuyển đến các bản đánh máy, đặt từng bản trước mặt mọi người. Chúng tôi chăm chú xem từng câu, từng chữ, rồi suy nghĩ... Ai cũng thấy hay quá, sáng sủa, chắc nịch, đơn giản mà hùng hồn, đanh thép, chỉ thêm bớt vài ý nhỏ, sửa mấy chữ lặt vặt; sau đó mọi

người ký vào bản của mình, theo yêu cầu của Chủ tịch. Tôi đã tranh thủ vào lúc tạm nghỉ, đến nói nhỏ với anh Hoàng Minh Giám xin hộ với Chủ tịch cho tôi được “yết kiến” Cụ Chủ tịch lúc nào đó vào ngày mai, vì có chuyện gấp ở Bộ Giáo dục, mong được Cụ Chủ tịch chỉ giáo...

May quá, khi mọi người đã ra về, thì anh Giám báo tin là Cụ sẵn sàng cho tôi gặp ngay lúc này, ở phòng làm việc của Cụ, cuối hành lang. Tôi vội chạy tới. Cụ đã đợi ở cửa. Một phòng nhỏ xíu, vừa là phòng làm việc, vừa là phòng ngủ: một bàn nhỏ, hai ghế tựa, một kệ sách báo, một giường hẹp, gỗ tạp, chiếu cói, màn sô.

Tôi trình Cụ Chủ tịch: anh em sinh viên rất nóng lòng muốn biết ngày Chính phủ mở cửa lại các trường đại học và tổ chức thi tốt nghiệp kỳ hai. Các sinh viên đã đỗ kỳ một thì xin được Chính phủ công nhận và cấp bằng. Cụ Chủ tịch tươi cười tán thành yêu cầu của sinh viên, còn ngày giờ và cách thức cụ thể thì tùy Bộ quyết định. Bắt tay tôi tạm biệt, Hồ Chủ tịch còn dặn với, nên lo ngay việc giải quyết nạn mù chữ cho đồng bào nghèo. Sự ủng hộ mau lẹ của Người đối với mấy điều tôi vừa xin làm tôi phấn khởi vô cùng vào cái buổi ban đầu tôi phục vụ cách mạng ấy!

Tài liệu trích từ tập: *“Những mẫu chuyện kể về phong cách Hồ Chí Minh”*, Nxb. Chính trị Quốc gia Sự thật, Hà Nội, 2019, tr. 81-84.

* Ông Vũ Đình Hòe là Bộ trưởng Bộ Giáo dục đầu tiên trong Chính Phủ Việt Nam Dân chủ Cộng hòa

** Anh Tổng: Bí danh của Đồng chí Phạm Văn Đồng

ĐẶNG QUỐC BẢO

Tài liệu tham khảo

1. Hồ Chí Minh toàn tập, tập 1-15. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội. 2011.
2. *Những mẫu chuyện kể về phong cách Hồ Chí Minh*. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2019. tr. 81-84.
3. Nhiều tác giả. *Khoa học Tư duy từ nhiều tiếp cận khác nhau*. Nxb Tri thức, Hà Nội. 2016.